

stvo između govornog i pisanog jezika. A zašto je to tako? Zato, što on nastoji dovesti u jednak omjer kvantitet i kvalitet govornoga i pisanoga jezika, emotivnost i afektivnost, intenzitet i ton, misao i sliku. Zato, što se kod njega lingvističko-stilistički elementi poklapaju sa stvarnim smislom teksta.

Kamovljevi tekstovi nisu komponirani ritmički mirno. Oni se propinju i galame. Njihova ritmička fizionomija raste iz vješto povezanih sadržajnih intenziteta, iz emocionalnog karaktera i iz specifične metaforičke fakture riječi.

Napominjem:

Ja sam se zadovoljio samo općim i principijelnim opservacijama.

Od svoga doživljaja nisam išao dalje.

AKCENTUACIJA TUĐICA NA *-or* U HRVATSKOM JEZIKU

Kuzma Moskatelo

Mnogo se buke diglo oko akcentuacije tuđica na *or-*, kao što su kompozitor, regulator, sterilizator, karburator, ventilator, inkubator, organizator, reformator, ambasador, okupator, inicijator, administrator, deklamator, donator i t. d. U naglašavanju takvih riječi još uvijek se ne slaže naša teorija i praksa.

Teoretičari za akcent kazali su, da takve riječi u našem jeziku treba da nose spori naglasak na 3. slogu od kraja s duljinom na pretposljednem slogu, na pr. kompozitor, sterilizator, ventilator, regulator, okupator, inkvizitor, moralizator, ambasador, i taj isti slog treba da je naglašen u svim padežima jednine i množine. Neke od takvih riječi unesene su u Benešićev i u Ristić-Kangrgin rječnik, i oni ih bilježe s tim akcentom.

Tako naglašavaju objavljiivači nekih naših radio-stanica, ali se inače u praksi uporno ostaje kod stranog akcenta u tim riječima, pa se redovito govori: kompozitor, sterilizator, ventilator, regulator, okupator, inkvizitor, ambasador, moralizator, t. j. sa silaznim akcentom na pretposljednem slogu. Ovo posljednje protiviti se našim akcenatskim principima, prema kojima slogovi u sredini riječi ne mogu nositi silazni (^) niti brzi (") naglasak. Susrećemo se dakle s anomalijom, koja je strana našem akcenatskom sustavu.

Prema tome, kod naglašavanja tuđica na *-or* vidimo dvije krajnosti, od kojih ona prva traži, da se kod tih riječi odjednom postupi prema našim akcenatskim pravilima, t. j. da se one po naglasku posve »ponarode«, a druga — njoj pripada većina iz obrazovanih slojeva — traži, da se slične riječi izgovaraju otprilike onako, kako se čuju u jeziku, iz kojega nam dolaze. Pristalice tog posljednjeg načina jesu obično oni, koje ništa ne smeta, da na pr. riječi potekle iz francuskog jezika naglase (i to je teoretski nepravilno!) na posljednjem slogu, kao rafinmân, angažmân, asortimân, abonmân, plasmân, rolô, rešô, birô, nivô, depô, ragû, karê,

filè, želè, borò, varijetè, atašè, kozèr, foajè i sl. — na zgražanje onih prvih, koji, preživajući te riječi preko noći, govore: rafinmān, angāžmān, asortimān, abōnmān, abōnent, plāsmān, ròlò, rèšò, birò, nivò, dèpò, ràgù (Benešić ràgù), kàrè, filè, želè, bòrò, varijetè, atàšè, kòzèr, foajè (Ben.: foajè) čineći to valjda iz poštovanja prema svom narodnom jeziku, dok u isto vrijeme tom jeziku čine nepravdu time, što uvode suvišne strane riječi kraj svojih: profinjenost, posao ili uposlenje, izbor, pretplata i predbrojka, pretplatnik, mjesto, kapci, kuhalo ili grijalo, ured, stupanj, predvorje i sl. Neke od tih riječi, kao na pr. asortiman, rafinman, angažman, abonman, foaje, žele, boro, biro, kozer, ataše, posve su tuđe našem čovjeku iz naroda, i njihova je upotreba ograničena na određeni društveni, obrazovaniji krug, i ne bi se smjele upotrebljavati bez veće potrebe, a u narodnim ustima zvuče strano, neobično, isto kao što su za čisti narodni govor neobične tudice instinkt, meningitis, paraliza, profilaksa i sl. i bolje im odgovaraju naši izrazi nagon, upala moždane opne, uzetost, predobrana.

Prema tome, dobar dio tih tudica po upotrebi još uvijek pripada određenoj sredini, pa i kod naglašavanja to treba imati na pameti. One se još nisu posve stopile s našom jezičnom zajednicom onako, kao što su se srodile više uobičajene riječi, na pr. mǎgnēt, elektricitēt, kòstīm, stùdent, kàludèr, mǎnastīr, režīm, kòmēt, kòmipas, tàlent, kòncert, àgent, refèrent, referāt, hèroj, bàrùn, bàlùn, strādùn, rèljèf, bùdžet, jùrist, komùnist, socijālist, apotèkār, medicinār, èlān, Ītālija, Makèdōnija, pa njihovo prilagodavanje našim akcenatskim pravilima danas već ne predstavlja akustičku neobičnost, koja bi bila obojena afektivnom crtom neke određene sredine.

Ovo svojstvo zvukovne pripadnosti nekoj sredini veoma je značajno i igra važnu ulogu u kazališnom govoru, gdje i jedan jedini neobični akcent može poremetiti dojam uvjerljivosti u nekom prizoru t. zv. salonskih komada.

Riječi na -or po osnovi su većinom postklasična lat. nomina agentis na -or ili su načinjene po njihovu uzoru. Donedavna gotovo su sve bile ograničene na obrazovanije društvene slojeve i na zapadna obalna područja (tamo su one doživjele pravilne fonetske izmjene: završno -ore prešlo je u -ur, a u Dubrovniku se izgovaraju: asèšūr, armātūr, penātūr, profèšūr, registrātūr, guvernātūr, ambašjātūr i t. d.), dok je nešto popularnija bila trosložna riječ senator, kao i one vremenski mnogo starije, profesor i direktor. Nije mi poznato, da bi osim kovanice gnjavator ijedna slična od domaćih bila proširena.

Razgranjenjem našega gospodarstva broj takvih riječi stranog podrijetla na -or kod nas se umnožio, njihova društvena upotreba se proširila, pa su riječi kao organizator, transformator, regulator, inicijator, novator postale danas veoma popularne, a da ne govorimo o riječi okupator.

Naglasak tih riječi bio je i kod nas redovito kao u romanskoj podlozi, t. j. silazni na pretposljednjem slogu: novâtòr, diktâtòr, regulâtòr, registrâtòr, transformâtòr i t. d., pa čak je i po zlu najpopularnija — okupâtòr izgovarana s istim si-

laznim akcentom, za koji rekosmo da ne odgovara akcenatskom sistemu naše srednje štokavštine, gdje srednji slogovi mogu nositi samo uzlazni (´) i spori (˘) naglasak. Od riječi na -or, koliko se sjećam, čuo sam samo senator (trosložna!) izgovarati s prenošenjem akcenta na 3. slog, t. j. sènātor, a u novije vrijeme i nòvātor, te one starije riječi: pròfesor i direktor.

Međutim pred koju godinu počele su neke naše radio-stanice, najprije zagrebačka, takve riječi sve bez razlike naglašavati sa sporim naglaskom na 3. slogu od kraja, na pr. kompòzitor, transfòrmātor, okùpātor, regulātor, ambàsādor, zadržavajući taj akcent u svim padežima jednine i množine. Mnogi takav akcent primaju s očitim negodovanjem.

Rjeđe se, i to iz narodnih usta, čuju kod tih riječi uzlazni akcenti: okupātor, regulātor, transformātor, t. j. oblici, gdje je strani (rom.) silazni kod nas prešao u uzlazni. U početku takav naglasak djeluje tvrdo i nije mi poznato, da bi bio potvrđen na širem području. No ako su klasično obrazovani ljudi svoje uši privikli na uzlazne akcente kod riječi, kao što su aréna, membrána, fátum, múza, matróna, ultimátum, asparágus, violína, líga, medicína, Kréta, Aténa i slične tudice, gdje je također silazni prešao u uzlazni, možda bi se čovjek s vremenom privikao na takav akcent i kod višesložnih imenica na -or, gdje on zasada zaista strano zvuči.

Zašto ljudi kod nas tako nevoljko primaju spomenute nove naglaske (okùpātor, regulātor), za koje smo spomenuli da ih čujemo s naših radio-stanica? Mislim, da bi se to nekako moglo osvijetliti, pogledamo li, kako se kod nas naglašavaju druge tudice, koje u našoj sredini žive već dulje vrijeme.

Opazit ćemo, da se tu vodilo računa o podrijetlu riječi i o akustičkom osjećaju, koji je u skladu i bližoj vezi s jezikom, odakle te riječi dolaze. Možemo još opaziti, da su kod naglasaka tih riječi odlučivali društveni slojevi i krajevi, koji su takve pojmove asimilirali, zatim, da je proces akcenatske asimilacije bio dug i postepen.

Promotrimo riječi: politika, repùblika, gramàtika, matemàtika, estètika, akùstika, komunizam, socijalizam i sl.! Većina je tih riječi vjekovima i naša svojina, a nose naglasak na istom slogu kao i u stranom jeziku, t. j. u talijanskom odnosno vulgarno-latinskom. Svi naši rječnici bilježe ih sa sporim akcentom na 3. slogu, odnosno na 2. slogu od kraja, i tako se kod nas općenito i izgovaraju (osim u Dubrovniku i u dalmatinskoj Zagori). One su k nama uvedene od obrazovanih ljudi, i to najprije preko naših zapadnih krajeva.

Zašto i kod tih riječi nije prenesen naglasak za jedan slog naprijed? Zar zato, što one i u svojoj romanskoj podlozi nose isti, spori akcent, koji se prema našim akcenatskim pravilima ne može prenositi za jedan slog naprijed? Mislim, da to nije razlog, jer naši zapadni obalni krajevi — koji su te pojmove prvi primali — takve riječi u originalu čuju izgovarati s brzim akcentom (politika, gramàtika, repùblika), pa se tamo još i danas tako izgovaraju, a u Dubrovniku se njihov naglasak prenosi za jedan slog naprijed (pòlitika).

svaka nagla izmjena njihova naglasaka zvuči kao sirova novost kod slušača, koji te riječi znaju i po njihovu izvoru.

Da su te tuđice za nas još nove, strane, to potvrđuje i činjenica, da je završno -or ostalo kao u latinskom ne doživjevši uobičajenu promjenu *or > ur*. Dok je dakle proces »srodavanja« tih tuđica na -or u našoj sredini još u začetku, nove akcente, s prenošenjem za jedan slog naprijed, neki (naročito kod četvorosložnih i petorosložnih riječi) osjećaju kao nešto nabrzo skalupljeno. Istina, u današnjem životnom ritmu jezični utjecaji su češći, jači, promjene brže. Ali može li se neki unutarnji akcenatski proces, koji je nekad znao trajati vjekovima, danas razviti za nekoliko godina? To t. zv. vremensko sazrijevanje ne može nadoknaditi ne znam kakva popularnost nekog pojma (iznimku bi mogla predstavljati domaća riječ: Jugoslāvija).

Koji će akcent kod spomenutih tuđica prevladati, pokazat će budućnost. Zasada prenošenje naglasaka za jedan slog naprijed izgleda preuranjeno. No ako tko god kod toga ipak ostaje, onda bi trebao ne samo naglasiti novi naglašeni slog, nego i veoma jasno izraziti duljinu prethodnog sloga (okupātor, ambāsādor, kompōzitor, transformātor i sl.), jer onako, kako te riječi čujemo izgovarati od naših nekih spikera, t. j. bez te izražene duljine (okupātor, kompōzitor, transformātor), djeluju kao smiješno karikiranje mađarskog govora.

Novi način naglašavanja veoma je malo proširen, no i ta neznatna proširenost ometa poželjno jedinstvo. A to znatno škodi kod rada s učenicima ili u kazalištu. Ne može se dakle reći ni to, da ljudi iz naroda — po selima — naglašavaju po tom novom načinu, već oni većinom govore, kako su čuli od obrazovanijih — atentātor, regulātor, transformātor, dakle sa silaznim u sredini riječi — puštajući tu anomaliju u prvom vremenskom razdoblju tih riječi, dok se one možda posve ne srode te ili posve ne prevlada novo naglašavanje, gdje akcent skače za jedan slog naprijed (ventilātor, ambāsādor), ili čak silazni ne prijeđe u uzlazni kao kod ultimātum, arēna i t. d.

Sličnih akcenatskih anomalija, koje su zapravo neke vrste improvizacije, ima i inače kod nas, a to su tuđice ili složenice, koje nose brzi ili silazni naglasak na posljednjem ili na srednjem slogu: jēlen-rōg, āutopūt, āutoklūb, āmpersāt, āutogōl, kilovat-sāt, alārm, āutodrūm, kōntrabās, klorofōrm ili opet: salda-kōnti, klōrnātrij, dijabētes, librēto, rāk-rāna, rādio-stānica, pŕvobrātučed, pŕvomučēnik, zlopōgleda, nādripjēsnik, istomišljenik, ranorānilac, pōlumjēsečnik, pŕtunāpadaj, tedēum, rododēndron, parabēllum, rižōto, fijāsko, grkokātolik, rŕkopōmoć, zatim superlativi s nāj-, kao nājlijēpši, te neke druge složenice, kao danū, izvŕh, uvŕh, posrēd, kojekād i t. d.

Gornji primjeri pokazuju, kako narod znade odstupati od uobičajenih akcenatskih principa, i nameće se pitanje, ne će li po toj istoj praksi sam narod trajno primiti silazni akcent na srednjem slogu i kod tuđica na -or ili će to biti samo u prvoj fazi njihova živovanja u našoj sredini.

svaka nagla izmjena njihova naglasaka zvuči kao sirova novost kod slušača, koji te riječi znaju i po njihovu izvoru.

Da su te tudice za nas još nove, strane, to potvrđuje i činjenica, da je završno -or ostalo kao u latinskom ne doživjevši uobičajenu promjenu *or > ur*. Dok je dakle proces »srođavanja« tih tudica na -or u našoj sredini još u začetku, nove akcente, s prenošenjem za jedan slog naprijed, neki (naročito kod četvorosložnih i petorosložnih riječi) osjećaju kao nešto nabrzo skalupljeno. Istina, u današnjem životnom ritmu jezični utjecaji su češći, jači, promjene brže. Ali može li se neki unutarnji akcenatski proces, koji je nekad znao trajati vjekovima, danas razviti za nekoliko godina? To t. zv. vremensko sazrijevanje ne može nadoknaditi ne znam kakva popularnost nekog pojma (iznimku bi mogla predstavljati domaća riječ: Jugoslāvija).

Koji će akcent kod spomenutih tudica prevladati, pokazat će budućnost. Zasada prenošenje naglasaka za jedan slog naprijed izgleda preuranjeno. No ako tko-god kod toga ipak ostaje, onda bi trebao ne samo naglasiti novi naglašeni slog, nego i veoma jasno izraziti duljinu pretposljednjeg sloga (okùpātor, ambāsādor, kompòzitor, transfòmātor i sl.), jer onako, kako te riječi čujemo izgovarati od naših nekih spikera, t. j. bez te izražene duljine (okùpātor, kompòzitor, transfòmātor), djeluju kao smiješno karikiranje mađarskog govora.

Novi način naglašavanja veoma je malo proširen, no i ta neznatna proširenost ometa poželjno jedinstvo. A to znatno škodi kod rada s učenicima ili u kazalištu. Ne može se dakle reći ni to, da ljudi iz naroda — po selima — naglašavaju po tom novom načinu, već oni većinom govore, kako su čuli od obrazovanih — atentātor, regulātor, transformātor, dakle sa silaznim u sredini riječi — puštajući tu anomaliju u prvom vremenskom razdoblju tih riječi, dok se one možda posve ne srode te ili posve ne prevlada novo naglašavanje, gdje akcent skače za jedan slog naprijed (ventilātor, ambāsādor), ili čak silazni ne prijede u uzlazni kao kod ultimātum, arēna i t. d.

Sličnih akcenatskih anomalija, koje su zapravo neke vrste improvizacije, ima i inače kod nas, a to su tudice ili složenice, koje nose brzi ili silazni naglasak na posljednjem ili na srednjem slogu: jēlen-rôg, āutopût, āutoklûb, āmpersât, ātogól, kilovat-sât, alārm, āutodrûm, kōntrabās, klorofōrm ili opet: salda-kōnti, klōrnātrij, dijabētes, librèto, rāk-rāna, rādío-stānica, pŕvobrātućed, pŕvomučēnik, zlopògleda, nādripijēšnik, istomīšljenik, ranorānilac, pòlumjēsećnik, pŕtunāpadaj, tedēum, rododēndron, parabēllum, rižōto, fijāsko, grkokātolik, rûkopōmoć, zatim superlativi s nāj-, kao nājlijēpši, te neke druge složenice, kao danū, izvŕh, uvŕh, posrēd, kojekād i t. d.

Gornji primjeri pokazuju, kako narod znade odstupati od uobičajenih akcenatskih principa, i nameće se pitanje, ne će li po toj istoj praksi sam narod trajno primiti silazni akcent na srednjem slogu i kod tudica na -or ili će to biti samo u prvoj fazi njihova živovanja u našoj sredini.

Iskustvo pokazuje, da se teško može nametnuti neki naglasak, koji narod ne osjeti svojim. Po stalnim zakonima jezik, kao živi organizam, izlučuje ono, što u kratkom vremenu ne može posve asimilirati, i ono, što u punom smislu riječi *nije zvukovni izraz osjećajnog doživljavanja nekog pojma u duši naroda*. Bojim se, da se za one nove akcente tudica na -or (osobito onih preko 3 sloga), gdje naglasak skače za jedan slog naprijed prema stranom, to ne može reći.

Želio bih, da naši filolozi ovo pitanje rasprave, pa da se i kod riječi na -or izbjegne štetna nejednakost u naglašavanju².

VIJESTI IZ HRVATSKOG FILOLOŠKOG DRUŠTVA

Rad Hrvatskog filološkog društva odvija se u nekoliko sekcija: u pravopisnoj, u lingvističkoj i u sekciji za teoriju literature i metodologiju literarne historije. Svaka sekcija ima redovite sastanke: pravopisna svakog utorka, lingvistička svakog trećeg četvrtka u mjesecu, a literarna svakog drugog i četvrtog četvrtka u mjesecu. Mjesto je sastanka Filozofski fakultet ili Klub sveučilišnih nastavnika.

Svakog prvog četvrtka u mjesecu drže se na Filozofskom fakultetu u Zagrebu predavanja o jezičnim i književnim problemima. U studenom je prof. Torbarina predavao o problemima prevodenja Shakespeara, u prosincu je docent Klaić govorio o pitanjima akcentuacije suvremenog hrvatskog ili srpskog jezika, u siječnju će učesnici novosadskih razgovora o jeziku i književnosti iznijeti svoje dojmove o njima, u veljači će prof. Deanović govoriti o B. Croceu i lingvistici, a u ožujku pjesnik Jure Kaštelan o živom Matošu. Predavanja počinju uvijek u 19 sati.

Pravopisna sekcija je završila rad na teoretskom dijelu pravopisa, a upravo se sada završava i obradba pravopisnog rječnika. Pravopisna će sekcija ipak nastaviti svoj posao u vezi s novosadskim zaključcima o pravopisu, o čemu će naši čitaoci biti potanje obaviješteni u idućem broju »Jezika«.

Upozoravam članove našega Društva, da će 13. siječnja 1955. u literarnoj sekciji govoriti Jure Kaštelan o biografiji i pjesničkom djelu, a 27. siječnja prof. Škreb o Emilu Steigeru kao literarnom teoretiku.

S radošću obavješćujemo članove i o tome, da je broj pretplatnika »Jezika« znatno porastao, no još se ne rasprodaje u 3000 primjeraka, što je osnovni uvjet za njegovo održavanje. Uredništvo ovom prilikom zahvaljuje Petru Milkoviću iz Splita za pripomoć u iznosu od 20.000 dinara i dru. Milovanu Zoričiću za pretplaćenih 10 primjeraka.

Godišnja skupština Društva održat će se prema propisima pravila u drugoj polovini mjeseca siječnja, a o danu i mjestu, gdje će se održati, članovi će biti obaviješteni oglasom u zagrebačkim novinama.

Hrvatsko filološko društvo osnovalo je dosad podružnice u Karlovcu, Rijeci, Dakovu, Osijeku i Puli. U pripremi je otvaranje podružnica i u drugim mjestima. Lj. J.

² Uredništvo donosi ovaj članak s istom željom kao i pisac: da se potakne rasprava o akcentuaciji novijih tudica i utvrde načela za njihovo naglašavanje, koja bi zatim postala obvezna. (Bilješka uredništva.)